

Agenda brede hoofdtafel bijeenkomst

Datum: 2 februari 2023
Duur: 9:30 – 13:00 (inclusief lunch)
Locatie: Ntb

Deze extra bijeenkomst staat in het teken van de bespreking van de opbrengst van de werksessie bijeenkomst van 9 januari bij De Batterijen in Nieuwegein. Deze opbrengsten van de werksessie verder uitgewerkt en hier zal verder op worden doorgebouwd. We gaan kijken waar we het over eens zijn, waar nog dilemma's liggen en wat we verder moeten uitwerken. Daar willen we werkafspraken over maken. Er is een lunchpauze voorzien.

Agenda

1. Opening
2. Verdieping opbrengsten werksessie visie op land- en tuinbouw in 2040 a.h.v. openstaande vragen
  - *De bespreking vindt plaats op basis van bijlage '1 Uitwerking werksessie hoofdtafel met vragen'*
  - *Als achtergrond is een volledige weergave van de terugkoppeling van de teams ism de rapporteurs toegevoegd, Zie bijlage '2 Uitwerking werksessie hoofdtafel samengevoegd'.*
  - *Ter kennisname is ook een schematisch overzicht toegevoegd van de opbrengst van de werksessie, aangevuld met inzichten van de brede landbouwtafel, zie bijlage '3 TKN schematisch overzicht'.*

Lunchpauze: 12:00 – 12:20

3. Vervolg: Verdieping opbrengsten werksessie visie op land- en tuinbouw in 2040 a.h.v. openstaande vragen
  - *Zie bijlage '1 Uitwerking werksessie hoofdtafel met vragen'*
4. Vervolgafspraken en sluiting

Conclusie- en besluitenlijst hoofdtafel 23 januari 2023

1. Rondje langs de velden

- MLNV geeft toelichting op recente ontwikkelingen rond beschikking derogatie Nitraatrichtlijn. Hierover vindt vervolgens gedachtenwisseling plaats, waarbij van de kant van landbouworganisaties naar voren wordt gebracht dat de behoefte van boeren aan duidelijkheid hiermee een knauw heeft gekregen, wat het onderhandelen over een landbouwakkoord bemoeilijkt.
- MLNV meldt dat hij zijn collega van N&S heeft gesproken en dat zij bereid om een afspraak te plannen met de hoofdtafel deelnemers. De voorzitter stelt voor dat met minister Van der Wal een afspraak wordt gemaakt binnen 1,5 week, dus voor de aangekondigde brieven over NPLG-doelen en piekbelasting uitgaan.
- Geconcludeerd wordt dat alle partijen door willen om er inhoudelijk wat van te maken.

2. Terugkoppeling eerste sectortafels (mondeling)

- In algemene zin kan worden teruggemeld dat de meeste sectortafels inmiddels twee maal bij elkaar zijn geweest en dat in goede sfeer en op basis van de inhoud met elkaar wordt gesproken. Er is wel verzoek om meer 'guidance' (visie) van de hoofdtafel.
- Specifiek wordt vanuit tafel Melkvee- en kalverhouderij aangevuld dat daar wordt toegewerkt naar een analyse van knelpunten, die met de hoofdtafel gedeeld zal worden.
- Opgemerkt wordt dat Natuur & Milieu en ketenpartijen niet over de capaciteit beschikken om steeds bij alle sectortafelbijeenkomsten aanwezig te zijn. Als er specifieke onderwerpen aan de orde zijn, sluiten zij aan.
- Landschappen NL pleit voor thematische benadering naast sectoraanpak. IPO sluit hierbij aan met specifiek pleidooi voor focus op kennis en innovatie. Voorzitter merkt op dat secretariaat drie belangrijke 'tafeloverstijgende' onderwerpen ziet opkomen vanuit de sectortafels: grond en pacht; kennis en innovatie; marktmeesterschap/marktregulering.
- IPO meldt dat er ambtelijke afstemming is met VNG en UvW. Daarnaast vraagt IPO aandacht voor het betrekken van Groenpact (onderwijs).

3. Bespreking resultaten brede landbouwtafel 21/12 (mondeling)

- Verwezen wordt naar bijlage '4 Brief aan deelnemers terugblik brede landbouwtafel 21-12'. Hierop wordt geen verdere toelichting gevraagd.

4. Verdieping opbrengsten werksessie visie op land- en tuinbouw in 2040 a.h.v. openstaande vragen

- Besloten wordt op korte termijn een extra bijeenkomst van de hoofdtafel te plannen om agendapunten 4 en 5 in meer diepgang te bespreken.

5. Samenstelling reflectietafel

- De samenstelling van de reflectietafel is in twee technische overleggen besproken.
- De vergadering stemt in met de voorgestelde Samenstelling reflectietafel Landbouwakkoord.
- Voor wat betreft de laatste openstaande keuzen: Roel Jongeneel wordt gevraagd als agro-econoom, Gé Backes als expert op het gebied van innovatie.
- Mochten kandidaten de uitnodiging afslaan, dan wordt een nieuw voorstel besproken in technisch overleg en indien nodig de hoofdtafel.

- De landbouworganisaties zullen twee kandidaten voorstellen met kennis van de agrarische praktijk. Hierover wordt in technisch overleg besloten, mochten zij daar niet uitkomen dan wordt dit geagendeerd bij de hoofdtafel.

6. Vervolgafspraken en sluiting

- MLNV biedt aan dat door LNV presentatie gehouden kan worden over opgave 30% natuur-opgave.
- Na de volgende sessie zullen de uitkomsten van de deelsessies in De Batterijen vervlochten worden met de contourennotitie.

Actiepuntenlijst

Actie	Actiehouder
Binnen 10 dagen vindt er een afspraak plaats tussen de deelnemers van de hoofdtafel en de MN&S.	Secretariaat
Er wordt een extra hoofdtafeloverleg gepland in week 5 om het over de inhoud te hebben.	Secretariaat

Uitkomsten werksessie hoofdtafel De Batterijen, Nieuwegein

9 februari 2023

- A. Wat zijn de functie en meerwaarde van de land- en tuinbouw voor NL in 2040, m.a.w. welk toekomstbeeld hebben we van de landbouw in 2040?**
- B. Welke trends en ontwikkelingen zien we op de sector afkomen, m.a.w. ‘wat is het probleem’ dat moet worden opgelost? En welke kansen verzilverd?**
- C. Wat zijn belangrijke ontwikkelprincipes om het Landbouwakkoord op te baseren, die richting kunnen geven aan het handelen van overheid en marktpartijen?**
- D. Welke instrumenten en maatregelen zijn nodig om de transitie van de landbouw mogelijk te maken? En welke partijen zijn hiervoor nodig?**

De functie en meerwaarde van de land- en tuinbouw in 2040

Wat is de functie en meerwaarde van de land- en tuinbouw in 2040?

- **Maker en ontwikkelaar van duurzame producten** en duurzame waardenketens voor met name Nederland en Noord-West Europa.
- De landbouwbedrijven leveren een bijdrage aan **voedselzekerheid**:
  - Veilig voedsel;
  - Gezond voedsel;
  - Zekerheid van betaalbaar voedsel.Daarmee een versterking van de **geopolitieke positie** van Nederland en Europa.
- Het maken van duurzame **biobased grondstoffen** voor bouw, industrie en energie met de bijbehorende duurzame waardenketens.
- Leveren van **diensten van gemeenschappelijk belang**, zoals biodiversiteit en landschap (groene en blauwe diensten), maatschappelijke diensten (zorg, educatie) en recreatie de land- en tuinbouw staat in verbinding met de samenleving.
- Belangrijke bijdrage voor een **aantrekkelijk platteland**: werkgelegenheid, sociale cohesie en leefbaarheid, mooi landschap en gezonde biodiversiteit voor boer, beest en burger.
- **Schakel** tussen omgeving en samenleving.
- Wereldleider op gebied van **innovatie, kennis en kunde** van het maken van duurzame producten en waardenketens.
- Een bestaansgrond voor **sterke ondernemende familiebedrijven** en coöperaties, die nationaal en internationaal opereren.
- De sector is zeer aantrekkelijk om te **ondernemen en te werken**.

Hoe ziet de land- en tuinbouw er uit in 2040?

- **Wereldleider op gebied van kennis en kunde** van duurzame productie en duurzame waardeketens.
- Sterke ondernemende **familiebedrijven en coöperaties** die nationaal en internationaal opereren.
- Een **kleinere primaire sector** (minder bedrijven) ten opzichte van 2023, maar met een **grotere diversiteit**.
- Voorloper op gebied van **gebruik van data**.
- Een sterke organisatie in ketenverband door eigentijdse varianten van **productschappen en landbouwschap**.
- Waardeketens waar **investeringen, winsten en verliezen op gelijke wijze** worden gedragen.
- **Maatschappelijke diensten** zoals biodiversiteit & landschap, zorg, educatie en recreatie zijn **financieel aantrekkelijk**.
- Een **stimulerende en faciliterende overheid**
- Platteland biedt **mooi landschap** (overwegend) in beheer/eigendom boer, zonder harde scheiding natuur en landbouw (landschapsgrond).
- **Rond natuurgebieden** is extensieve landbouw samen met natuurbeheer de standaard.

Daarmee:

- **‘License to produce’**: maatschappelijke waardering, verbinding tussen boeren, hun omgeving en de samenleving.

Vragen n.a.v. de functie- en meerwaarde van de land- en tuinbouw in 2040

Checkvragen:

- Wordt de weergave van functies, meerwaarde en het geschetste toekomstbeeld van de NL agrosector gedeeld?
- Specifiek: hoe is dat agrofoodcluster ingebed in het Nederlandse landschap. Welke beeld hebben we bij de verbinding landbouw en natuur?
- Vooruitlopend op de voorgestelde analyse van sterktes en zwaktes van het NL agrofoodcluster: gelet op trends, duurzaamheidsopgaven en demografische ontwikkelingen, kunnen we een eerste indicatie geven van keuzes die gemaakt zouden moeten worden?

Dilemma:

- In functie en meerwaarde wordt Nederland en Noordwest Europa als primaire markt voor producten genoemd. Er wordt ook gesteld dat er een leidende bijdrage op mondiaal, Europees, nationaal en regionaal niveau zal zijn. Hoe verhoudt dit zich tot elkaar?

Welke trends en ontwikkelingen zien we op de sector afkomen? En hoe gaan we daar mee om?

Internationale ontwikkelingen die de markt veranderen

- Noordwest Europa:
  - NW Europa: binding producenten; meer transparantie (o.a. door overheidseisen als CSDDD en CSRD maar ook eigen initiatieven van bedrijfsleven) leidt tot duurzamere productie. Dat vraagt om een maatschappelijke context waarin meer ingezet wordt op vraaggestuurde ketens en niet op aanbodgerichte ketens.
  - Behoeftte aan level playing field, anders rendabele landbouwproductie onder druk.
  - Mondiale instabiliteit met fluctuaties in productie en voedselprijzen.
  - Eenduidige normen op het gebied van duurzaamheid en eenduidige communicatie in de keten en naar consument (internationaal afgestemd).

Afnemende fysieke- en milieugebruiksruimte

- Efficiëntie/innovatie.
- Extensivering in bepaalde gebieden.
- Duurdere productie, wat kan leiden tot hogere prijzen of andere productieomvang.
- Duurzaamheidskosten (bijv. lagere opbrengsten a.g.v. efficiency of hogere kosten (bijv. meer inzet arbeid i.p.v. gewasbeschermingsmiddelen) moeten integraal onderdeel zijn van de kostprijs van producten.

Relatie burger en boer

- Groeiende afstand
- Gezond voedsel, trend consumptie dierlijk eiwit onzeker (nu stabiel)
- Meer transparantie, niet alleen over herkomst maar over alle productieomstandigheden. Meer transparantie en communicatie naar de eindgebruiker en samenleving over de impact en outcome van verbeterde productieomstandigheden zoals footprinting etc.

Juridisering (politiek laat ruimte aan rechter)

- Regelgeving aanpassen.
- Voldoen aan regels.
- Polarisatie.

Innovatie

- Precisielandbouw.
- Verticale landbouw voor verse producten.
- Veredeling/ genetische aanpassing.
- Synthetisch dierlijk eiwit mogelijk op langere termijn.

Vragen n.a.v. trends en ontwikkelingen voor de land- en tuinbouw

Checkvragen:

- In de contourennota zijn ook de trends klimaatverandering, veranderende eisen dierenwelzijn en -gezondheid, groeiende aandacht voor gezond voedsel, achteruitgang biodiversiteit en marktvraagveranderingen (meer vraag naar publieke en private diensten en biobased materialen) opgenomen. Moeten (enkele van deze) nog worden toegevoegd?
- Kan worden ingestemd met het idee als volgende stap deze vraag - Welke trends en ontwikkelingen zien we op de sector afkomen? – voor te leggen aan de Reflectietafel?

Ontwikkelprijncipes

- Uit de ontwikkelprincipes moet spreken dat de sector anders en kleiner gaat worden. Ook daarom is het belangrijk dat aan de ontwikkelprincipes handelingsperspectief wordt verbonden.
- Vertrouwen moet de basis zijn en we baseren ons op feiten.

Concept principes

1. Het landelijk gebied moet zoveel mogelijk door boeren worden beheerd. Het gaat om het vergroten van natuurwaarde, niet (per se) van natuurareaal.
2. Boer is ondernemer, die binnen randvoorwaarden zelf verdienmodel bepaalt. Boeren maken we niet afhankelijk van subsidies. Ecosysteemdiensten kunnen wel onderdeel zijn van het verdienmodel.
3. We houden de agrarische sector aantrekkelijk om in te werken.
4. Alle ontwikkelpaden zien we als volwaardig en gelijkwaardig. Maar niet alle transitiepaden zijn voor alle sectoren en in alle gebieden begaanbaar.
5. Efficiënte productie (binnen de randvoorwaarden van het gebied) is uitgangspunt. Eenduidigheid nodig over wat 'efficiënt' is.
6. Grondgebondenheid is uitgangspunt.
7. Leefbaarheid landelijk gebied wordt behouden.
8. De landbouwsector is een transparante sector (transparantie over herkomst en milieu-impact van producten) bij voorkeur op basis van een Europees kader
9. Verbinding tussen boer en maatschappij moet versterkt worden.
10. We bieden veel ruimte voor innovatie; we exporteren kennis en innovatieve producten over de hele wereld.

Vragen n.a.v. de ontwikkelprincipes

Willen jullie onderstaande principes nog toevoegen?

Input op contourennotitie

De landbouw van 2040 is in evenwicht met de natuurlijke omgeving. Waarbij bodem en water leidend zijn.

1. De landbouw van 2040 stuurt op maatschappelijke meerwaarde, de boer stuurt op bedrijfseconomische opbrengst binnen de context van maatschappelijke meerwaarde.
2. Voor duurzame productie dient een kostendeckende prijs geborgd te zijn.

Contourennotitie

1. De keten (incl. consument) draagt bij aan een goed verdienvermogen van de duurzaam werkende primaire producent.
2. We gaan zoveel mogelijk sturen op doelen, niet op maatregelen.
3. Uitgangspunt van het landbouwakkoord is maximale inzet op behoud van het huidige areaal aan landbouwgrond.
4. Kringlopen worden op zo laag mogelijk schaalniveau gesloten, we gaan zuinig om met grondstoffen en hulpbronnen, emissies/verliezen gaan naar nul.
5. Landbouw blijft de belangrijkste functie in de veenweidegebieden, ook na peilverhoging.

Discussievragen die zijn meegegeven in de terugkoppeling:

- Moeten land- en tuinbouwbedrijven als ‘gezinsbedrijf’ getypeerd moeten blijven worden?
- Geldt voor boeren en tuinders dat zij een band moeten hebben met hun omgeving?

Openstaande vragen

- In de terugkoppeling wordt gesproken over behoefte aan een gedeeld begrippenkader nodig. Voor welke begrippen geldt dit?
- Welke set ontwikkelprincipes leggen we aan de sectortafels worden voor?

Benodigde instrumenten en maatregelen om de transitie van de landbouw mogelijk te maken

Opkopen

- Een vrijwillige en adequate opkoopregeling, in de vorm van een stopregeling maar ook breder op omscholing, fiscaliteit en ander flankerend beleid.

Gebiedsprocessen

- Aanvulling op gebiedsgerichte afspraken:
  - Beleid tbv overgangsgebieden en landschapsgrond.
  - Uitvoeren van bedrijfseconomische toets gedurende en op het eind van de gebiedsprocessen om toekomstbestendige bedrijven te garanderen.

Markt/ keten

- Vormen van marktsturing, bijvoorbeeld middels importheffingen (EU).
- Financiële verdiscontering van duurzaamheidsprestaties middels:
  - Een marktmeester als voorportaal voor de ACM die oog heeft voor de positie van de boer.
  - Convenant met de supermarkten met als stelregel: Producten die in eigen land worden geproduceerd en voldoende voorradig zijn, niet uit het buitenland worden geïmporteerd.
- Brede productheffing voor de consument, bijvoorbeeld door:
  - Verlaging van btw op groente en fruit (of zelfs breder).
  - Invoering van oranjebonus of andere certificering.

Legenda

- Onderwerpen, instrumenten of maatregelen waar brede steun voor is
- Onderwerpen, instrumenten of maatregelen waar nog discussie over is
- Onderwerpen, instrumenten of maatregelen die verdere uitwerking behoeven voordat er wel/geen steun voor gegeven kan worden

Benodigde instrumenten en maatregelen om de transitie van de landbouw mogelijk te maken

Financiering/ KPI's

- Meerjarige financiële stimulans (dus geen subsidie) van blauw-groene diensten door de overheid.
- Uitbreiding van de agrarisch natuur en landschapsbeheer, en **mogelijke samenvoeging met budget terrein beherende organisaties**.
- KPI's voor zowel biodiversiteit en stoffenbalans spelen een belangrijke rol als indicator.
- Afrekenbare stoffenbalans in twee routes:
  - Een simpeler systeem met vaste bedragen voor extensief, biologisch en grondgebonden.
  - Een verfijnd systeem voor intensief, internationaal en productiegericht.

Innovatie

- Adequate en volhoudbare juridische borging van innovatie en managementmaatregelen en het effect hiervan.
- Innovatiesubsidie voor de onrendabele top van duurzame investeringen.
- Robotisering voor de glastuinbouw en vollegrondsgroententeelt is cruciaal om de afhankelijkheid van arbeid te reduceren.
- Meetsystemen als belangrijk instrument voor de toekomst, waarbij emissies daadwerkelijk geïjkt worden gemeten.

Educatie en begeleiding

- Stimuleringsregeling en doorontwikkeling van leven-lang-leren.
- Onafhankelijk en laagdrempelig advies op het boerenerf.
- Bieden van psycho-emotionele begeleiding

Juridisch en financiering

- **Wet strategisch belang land- en tuinbouw (bescherming van vruchtbare landbouwgronden tegen onnodige bebouwing, opkoop door buitenlandse mogendheden etc.).**
- **Financiering van bedrijven is in toenemende mate gebaseerd op rendement in plaats van op onderpand/vermogen. Risico van Basel IV-richtlijn is focus op rendement, waarvan de vraag is of dat gelet de brede maatschappelijke ontwikkelingen wenselijk is.**

Overige/ nog uit te werken

- **GVE-norm**
- Mestwetgeving
- Pachtwetgeving
- Fiscaliteit
- Biobased
- Data/ digitaal: wat en hoe?
- Hoe om te gaan met stapeling van doelen?

Vragen n.a.v. benodigde maatregelen en instrumenten

- Klopt de gehanteerde indeling maatregelen met brede steun (zwart), nog discussie (oranje) en nadere uitwerking nodig voordat we weten of er steun voor is (blauw)?
- Missen er – gezien de voorgaande conclusies over de landbouw in 2040, de trends en ontwikkelingen en de ontwikkelprincipes- nog (typen) maatregelen en afspraken?
- Welke maatregelen en instrumenten moeten met prioriteit worden uitgewerkt? Is daarvoor een thematische werkgroep voor nodig?

Opbrengsten hoofdtafel Landbouwakkoord, 11 januari 2023 De Batterijen, Nieuwegein

Blz. 2 Wat zijn de functie en meerwaarde van de land- en tuinbouw voor NL in 2040, m.a.w. welk toekomstbeeld hebben we van de landbouw in 2040?

Blz. 5 Welke trends en ontwikkelingen zien we op de sector afkomen, m.a.w. 'wat is het probleem' dat moet worden opgelost? En welke kansen verzilverd?

Blz. 6 Wat zijn belangrijke ontwikkelprincipes om het Landbouwakkoord op te baseren, die richting kunnen geven aan het handelen van overheid en marktpartijen?

Blz. 7 Welke instrumenten en maatregelen zijn nodig om de transitie van de landbouw mogelijk te maken? En welke partijen zijn hiervoor nodig?

A. Wat zijn de functie en meerwaarde van de land- en tuinbouw voor NL in 2040, m.a.w. welk toekomstbeeld hebben we van de landbouw in 2040?

Welke functies heeft de Nederlandse land- en tuinbouw in 2040?

- Maker en ontwikkelaar van duurzame producten en duurzame waardenketens die zowel ons eigen land als het achterland bedienen, zoals Nederlandse land- en tuinbouw dit al sinds de late Middeleeuwen doet. Het achterland is de Europese Unie (maar vooral Noordwest Europa) en ligt voor sommige producten en waardenketens daarbuiten.
- Het bieden van bestaansgrond voor sterke ondernemende familiebedrijven en coöperaties in het gehele agrofoodcluster, die zowel nationaal als internationaal opereren.
- Het leveren van een leidende bijdrage op mondiaal, Europees, nationaal en regionaal niveau aan:
  - o veilig voedsel;
  - o gezond voedsel;
  - o zekerheid van betaalbaar voedsel.
- Het fundamenteel bieden voor een agrofoodcluster dat in de wereld bovenaan staat op het gebied van innovatie, kennis & kunde voor de ontwikkeling van en het maken van zowel duurzame producten als duurzame waardenketens waarin deze producten nationaal en internationaal worden weggezet.
- Het leveren van diensten aan de samenleving op basis van goede business cases, zoals biodiversiteit & landschap (groene en blauwe diensten) en maatschappelijke diensten (zoals zorg, educatie en recreatie).
- Het ontwikkelen en maken van duurzame biobased grondstoffen voor bouw, industrie en energie met de bijbehorende duurzame waardenketens.
- Het dragen van een vitaal en leefbaar platteland.
- Het bieden van een aantrekkelijk agrofoodcluster om in te ondernemen en te werken.

Welke meerwaarde heeft de Nederlandse land- en tuinbouw in 2040?

- Het verzorgen en garanderen van een agrofoodcluster dat zich constant door ontwikkelt op het gebied van innovatie, kennis en kunde, op het hoogste niveau. Die meerwaarde komt tot uiting in de ontwikkeling van en het maken van zowel duurzame producten als duurzame waardenketens waarin deze producten nationaal en internationaal worden weggezet.
- Het bieden van een fundamenteel voor een agrofoodcluster bestaande uit sterke waardenketens waarbinnen investeringen, winsten en verliezen in goede balans worden gedragen.
- Het vormen van de basis voor een agrofoodcluster dat als maker en ontwikkelaar van duurzame producten en duurzame waardenketens een langdurige economische meerwaarde heeft op mondiaal, Europees, nationaal en regionaal niveau.
- Het verzorgen van een agrofoodcluster dat een stimulerende en cruciale meerwaarde heeft op en voor het platteland op het gebied van:
  - o werkgelegenheid;
  - o sociale cohesie en leefbaarheid;
  - o een mooi landschap beheerd door boeren, waarin landbouw en natuur geen harde scheiding meer kent;
  - o gezonde biodiversiteit voor boer, beest en burger.
- Het verzorgen van agrofoodcluster dat in verbinding staat met de omgeving en samenleving. Het ontbreken van een verbinding met de omgeving en samenleving betekent het verlies van de 'license to produce' en daarmee het verliezen van een toekomstperspectief. De verbinding komt tot uiting in communicatie, educatie en transparantie.
- Het verzorgen van een agrofoodcluster dat een leidende bijdrage kan leveren op mondiaal, Europees, nationaal en regionaal niveau aan:
  - o veilig voedsel;

- gezond voedsel;
- zekerheid van voedsel.
- Het verzorgen van een agrofoodcluster dat met haar strategie en structuur een zeer sterke bijdrage kan leveren aan de versterking van de geopolitieke positie van zowel Nederland als de Europese Unie.

Wat is het toekomstbeeld van de Nederlandse land- en tuinbouw in 2040?

- Een agrofoodcluster dat met duurzame producten en duurzame waardenketens zowel ons eigen land als het achterland bedient, zoals Nederlandse land- en tuinbouw dit al eeuwenlang doet. Het achterland is de Europese Unie (maar vooral Noordwest Europa) en ligt voor sommige producten en waardenketens daarbuiten.
- Een agrofoodcluster dat staat als een huis. Dat komt doordat er in 2023 op basis van het landbouwakkoord een sterke analyse is gemaakt van de volgende zaken:
  - Waar is ons agrofoodcluster goed in en waaraan levert het langdurig meerwaarde op in de volgende disciplines?
    - Economisch op mondiaal, Europees, nationaal en regionaal niveau
    - Duurzaamheid op mondiaal, Europees, nationaal en regionaal niveau
    - Werkgelegenheid op nationaal en regionaal niveau
    - Landschappelijk
    - Leefbaarheid van het platteland
  - Waar is ons agrofoodcluster minder goed en levert het in mindere mate langdurig meerwaarde op in dezelfde volgende disciplines?
  - Welke demografische ontwikkelingen komen er de komende decennia op ons af?
    - Hoeveel bedrijfsopvolgers blijven onderdeel van het agrofoodcluster met hun sterke ondernemende familiebedrijven?
    - Hoeveel mensen zijn er om alle vacatures te bedienen in het agrofoodcluster?
    - Wie zijn je (eind)afnemers?
      - Waar wonen zij?
      - Wat is hun besteedbaar inkomen?
      - Wat is hun houding?
  - Welke keuzes dienen er gemaakt te worden binnen ons agrofoodcluster, zowel waar het goed in is als minder goed, gelet op de trends, duurzaamheidsopgaven en demografische ontwikkelingen die in de aankomende decennia op het cluster afkomen?
    - Moeten onderdelen door ontwikkelen in de richting van duurzame productie en duurzame waardenketens?
    - Moeten onderdelen omschakelen in andere of vernieuwde duurzame producten en duurzame waardenketens?
    - Moeten onderdelen stoppen, omdat de kans op levensvatbaarheid zeer klein is?

Op basis van deze analyses heeft het agrofoodcluster een sterke strategie en een sterke structuur ontwikkeld waarin haar functies en meerwaarde tot uitvoering gebracht kunnen worden richting 2040. Deze structuur wordt gekenmerkt door:

- sterke ondernemende familiebedrijven en coöperaties in het gehele agrofoodcluster die zowel nationaal als internationaal opereren;
- een kleinere primaire sector (minder bedrijven) ten opzichte van 2023, mede door het geringe aantal bedrijfsopvolgers in de periode tot 2040;
- een sterke organisatie in ketenverband middels een eigentijdse variant van productschappen en landbouwschap. Daarmee staat de agrosector zelf weer aan het roer van beleid en toekomst, in sterke afstemming met de landelijk en decentrale overheid;
- sterke waardenketens waarbinnen investeringen, winsten en verliezen op gelijke wijze worden gedragen;
- een agrofoodcluster dat in de wereld bovenaan staat op het gebied van kennis en kunde voor ontwikkeling van en productie van zowel duurzame producten als duurzame waardenketens waarin deze producten nationaal en internationaal worden weggezet;
- één van de meest sterke data-gedreven clusters in de wereld;

- een grote leverancier van diensten aan de samenleving die zeer goed renderen, zoals biodiversiteit & landschap (groene en blauwe diensten) en maatschappelijke diensten (zoals zorg, educatie en recreatie).

De Nederlandse overheid, zowel landelijk als decentraal, faciliteert middels wet- en regelgeving maximaal de ondersteuning en door-ontwikkeling van de functies en meerwaarde van de Nederlandse land- en tuinbouw. Samen met de Nederlandse overheid zorgt het agrofoodcluster ervoor dat Nederland leidend is in de ontwikkeling en uitvoering van Europees- en internationaal beleid dat de landbouw in staat stelt haar functies en meerwaarde te realiseren.

Het resultaat:

- Het agrofoodcluster staat in sterke verbinding met haar omgeving en met de samenleving. Hierdoor staat de 'license to produce' als een huis.
- Het platteland biedt een mooi landschap beheerd door en (overwegend) in bezit van boeren waarin landbouw en natuur geen harde scheiding meer kent. Rond natuurgebieden is extensieve landbouw en combinatie met natuurbeheer de standaard; de overgang tussen landbouw en natuur wordt 'zachter' (landschapsgrond).
- Er is een sterkere verbinding tussen boer (gezinsbedrijf) en consument/burger. Maatschappelijke diensten die de landbouw levert op het gebied van natuur en landschap, zorg, educatie, etc. worden beloond.

B. Welke trends en ontwikkelingen zien we op de sector afkomen, m.a.w. 'wat is het probleem' dat moet worden opgelost? En welke kansen verzilverd?

Belangrijkste trends en ontwikkelingen:

- Internationale ontwikkelingen die de markt veranderen
  - NW Europa: binding producenten; meer transparantie (o.a. door overheidseisen als CSDDD en CSRD maar ook eigen initiatieven van bedrijfsleven) leidt tot duurzamere productie. Dat vraagt om een maatschappelijke context waarin meer ingezet wordt op vraaggestuurde ketens en niet op aanbodgerichte ketens.
  - Behoeftte aan level playing field, anders rendabele landbouwproductie onder druk
  - Mondiale instabiliteit met fluctuaties in productie en voedselprijzen
  - Eenduidige normen op het gebied van duurzaamheid en eenduidige communicatie in de keten en naar consument (internationaal afgestemd)

- Afnemende fysieke- en milieugebruiksruimte
  - Efficiëntie/innovatie
  - Extensivering in bepaalde gebieden
  - Duurdere productie, wat kan leiden tot hogere prijzen of andere productieomvang
  - Duurzaamheidskosten (bijv. lagere opbrengsten a.g.v. efficiency of hogere kosten (bijv. meer inzet arbeid i.p.v. gewasbeschermingsmiddelen) moeten integraal onderdeel zijn van de kostprijs van producten.

- Juridisering (politiek laat ruimte aan rechter)
  - Regelgeving aanpassen
  - Voldoen aan regels
  - Polarisatie

- Innovatie
  - Precisielandbouw
  - Verticale landbouw voor verse producten
  - Veredeling/genetische aanpassing
  - Synthetisch dierlijk eiwit mogelijk op langere termijn

- Relatie burger en boer
  - Groeiende afstand
  - Gezond voedsel, trend consumptie dierlijk eiwit onzeker (nu stabiel)
  - Meer transparantie, niet alleen over herkomst maar over alle productieomstandigheden. Meer transparantie en communicatie naar de eindgebruiker en samenleving over de impact en outcome van verbeterde productieomstandigheden zoals footprinting etc.

C. Wat zijn belangrijke ontwikkelprincipes om het Landbouwakkoord op te baseren, die richting kunnen geven aan het handelen van overheid en marktpartijen?

Vooraf:

- Goed idee om ontwikkelprincipes te formuleren, die richting kunnen geven aan de sectortafels. Ontwikkelprincipes moeten uitspreken wat wél kan.
- De 10 ontwikkelprincipes die in de contourennotitie zijn voorgesteld, zijn het nog niet (rijp en groen door elkaar). Ook ontbreekt een gedeeld begrippenkader. De principes zoals opgenomen in de vooraf verspreide notitie zijn niet expliciet besproken (behouden of afvoeren). Onderstaande principes komen dus niet per se in plaats van dat lijstje.
- Uit de ontwikkelprincipes moet spreken dat de sector anders en kleiner gaat worden. Ook daarom is het belangrijk dat aan de ontwikkelprincipes handelingsperspectief wordt verbonden.
- Vertrouwen moet de basis zijn en we baseren ons op feiten.

De volgende ontwikkelprincipes zijn voorgesteld:

1. Het landelijk gebied moet zoveel mogelijk door boeren worden beheerd. Het gaat om het vergroten van natuurwaarde, niet (per se) van natuurareaal.
2. Boer is ondernemer, die binnen randvoorwaarden zelf verdienmodel bepaalt. Boeren maken we niet afhankelijk van subsidies. Ecosysteemdiensten kunnen wel onderdeel zijn van het verdienmodel.
3. We houden de agrarische sector aantrekkelijk om in te werken.
4. Alle ontwikkelpaden zien we als volwaardig en gelijkwaardig. Maar niet alle transitiepaden zijn voor alle sectoren en in alle gebieden begaanbaar.
5. Efficiënte productie (binnen de randvoorwaarden van het gebied) is uitgangspunt. Eenduidigheid nodig over wat 'efficiënt' is.
6. Grondgebondenheid is uitgangspunt.
7. Leefbaarheid landelijk gebied wordt behouden.
8. De landbouwsector is een transparante sector (transparantie over herkomst en milieu-impact van producten) bij voorkeur op basis van een Europees kader
9. Verbinding tussen boer en maatschappij moet versterkt worden.
10. We bieden veel ruimte voor innovatie; we exporteren kennis en innovatieve producten over de hele wereld.

D. Welke instrumenten en maatregelen zijn nodig om de transitie van de landbouw mogelijk te maken? En welke partijen zijn hiervoor nodig?

In de groep is eerst gebrainstormd over mogelijke instrumenten en maatregelen. Deze zijn vervolgens gegroepeerd op thema en besproken. Het is zodoende een eerste inventarisatie van ingebrachte punten.

Eerste uitwerking in team

Opkopen

- Opkoopregeling
- Uitkoop deel intensievere veehouderij

Besproken is dat een deel van de sector de aanstaande transities niet meer kan of wil meemaken. Voor deze groep moet een adequaat stopbeleid worden ontwikkeld dat ziet op een stopregeling maar ook breder op omscholing, fiscaliteit en ander flankerend beleid. Kort is besproken of het meer een generieke opkoopregeling moet zijn of meer gericht.

Gebiedsprocessen

- Gebiedsgerichte afspraken
- Landschapsgrond
- Overgangsgebieden
- Bedrijfseconomische toets gebiedsprocessen

In de gebiedsprocessen worden afspraken gemaakt. Waar moet het landbouwakkoord aanvullend op inspelen? Twee belangrijkste zaken die zijn genoemd, zijn kijken naar het nodige landelijke/flankerende beleid voor vormen van overgangsgebieden/landschapsgrond en naar het uitvoeren van een bedrijfseconomische toets gedurende en op het einde van de gebiedsprocessen om toekomstbestendige bedrijven te garanderen.

Markt/ keten

- Importheffingen (Europees)
- Financieel verdisconteren duurzaamheidsprestaties (KPI)
- Convenant supermarkt inzake verduurzamingsvergoeding
- Marktmeester als laagdrempelige ACM
- Productheffing (terug naar boer en tuinder)
- Geen BTW op groente en fruit
- Certificering duurzame producten
- Oranje bonus (producten eigen land/lage tot geen BTW)

Er zullen vormen van marktsturing moeten worden overwogen. Op Europees niveau is aangedragen na te denken over importheffingen.

Op nationaal niveau ligt de focus op hoe wordt gegarandeerd dat duurzaamheidsprestaties financieel worden verdisconteerd. Dat kan worden geborgd in een convenant met de supermarkten of door als voorportaal van de formele ACM-route te werken met een marktmeester die in de keten oog/aandacht heeft voor de positie van de boer (prijslater, onder in de keten). In het convenant met de supermarkten moet de stelregel zijn (en mogelijk wettelijk geborgd) dat producten die in eigen land worden geproduceerd en voldoende voorradig zijn niet uit het buitenland worden geïmporteerd.

Aan de consumentenkant is gesproken over een brede productheffing (niet gericht op een specifieke productgroep) die terugvloeit naar de sector voor verduurzaming, verlaging van btw op groenten en fruit (of zelfs breder op voedsel) en het voor consumenten zo aantrekkelijk mogelijk maken van producten uit eigen land via een Oranjebonus.

Financiering / KPI's

- KPI's BD-monitor
- Beloning maatschappelijke diensten
- Uitbreiding ANLB
- Methodiek van geborgde emissie arme bedrijfsvoering
- Ecosysteem

- Diensten
- Meer geld
- Langjarig
- Afrekenbare stoffenbalans (verfijnd of forfaitair)
- Structurele financiering agrarisch natuur & landschapsbeheer
- Fonds voor carbon farming
- Stimulerende stoffenbalans (KPI's)

Gesproken is over het stimuleren van blauw-groene diensten door de overheid. Dat kan door maatschappelijke diensten als zodanig te belonen (en dus niet als 'subsidie') en daar zowel in prijs als duur goede afspraken over te maken. Een uitbreiding van het ANLB is cruciaal, mogelijk zelfs door deze geldstroom samen te voegen met het budget voor TBO's en boeren de eerste optie te geven om aanspraak te maken op de dienst. KPI's spelen voor zowel biodiversiteit en stoffenbalans vervolgens een belangrijke rol als indicator.

Verder is gesproken over het invoeren van een Afrekenbare Stoffenbalans met twee routes: een meer forfaitair voor extensief/biologisch/grondgebonden en een meer verfijnd voor meer intensief/internationaal/productiegericht.

Innovatie

- Juridisch borgen innovatie en management
- Innovatiesubsidie fonds voor boeren
- Robotisering (afhankelijkheid arbeid verminderen)
- Meetsystemen om bereken emissies te ijkken

Innovatie is een belangrijk onderdeel van de toekomst van de land- en tuinbouw. Cruciaal is een adequate en volhoudbare juridische borging van zowel innovatie als managementmaatregelen en hun effect. Een innovatiesubsidie is nodig om de onrendabele top van investeringen te financieren (zeker wanneer ze in de investeringscyclus naar voren worden gehaald). Robotisering is voor sectoren zoals glastuinbouw en vollegrondsgroententeelt cruciaal om de afhankelijkheid van arbeid fors te reduceren. Tenslotte vormen meetsystemen een belangrijk instrument voor de toekomst van de landbouw om ervoor te zorgen dat emissies geïkt daadwerkelijk worden gemeten.

Educatie

- Versterken AKI (agrarische kennis- en innovatiesystemen)
- Agenda 'leven lang leren'
- Onafhankelijk advies op boerenerf

Belangrijk is om het leven-lang-leren te blijven stimuleren en ontwikkelen en ook gericht onafhankelijk en laagdrempelig advies op het boerenerf in te regelen.

Juridisch / financiering

- Wet Strategisch Belang Land- en Tuinbouw
- Financiering in de toekomst gelet op Basel IV

In de ruimtelijke ordening/inrichting van Nederland is het zaak om de diverse belangen van natuur, economie, landbouw, recreatie, wonen en algemene voorzieningen goed te borgen. Nederland heeft vruchtbare landbouwgronden. Een Wet die rekening houdt met de strategische belangen van de landbouw kan vruchtbare gronden beschermen tegen onnodige bebouwing, opkoop door buitenlandse mogendheden, etc.

In de toekomst wordt de financiering van bedrijven in toenemende mate gebaseerd op rendement in plaats van op onderpand/vermogen. Dat levert voor financiering in de agrarische sector grote problemen op, zeker als er eerder meer dan minder grond bij moet. Risico van de Basel IV -richtlijn is focus op rendement, waarvan de vraag is of dat gelet op de brede maatschappelijke ontwikkelingen wenselijk is.

Overige

- GVE-norm

De GVE-norm is voor de melkveehouderij een omstreden discussiepunt. Hier is beperkt bij stilgestaan in de sessies.

Feedback ronde 1

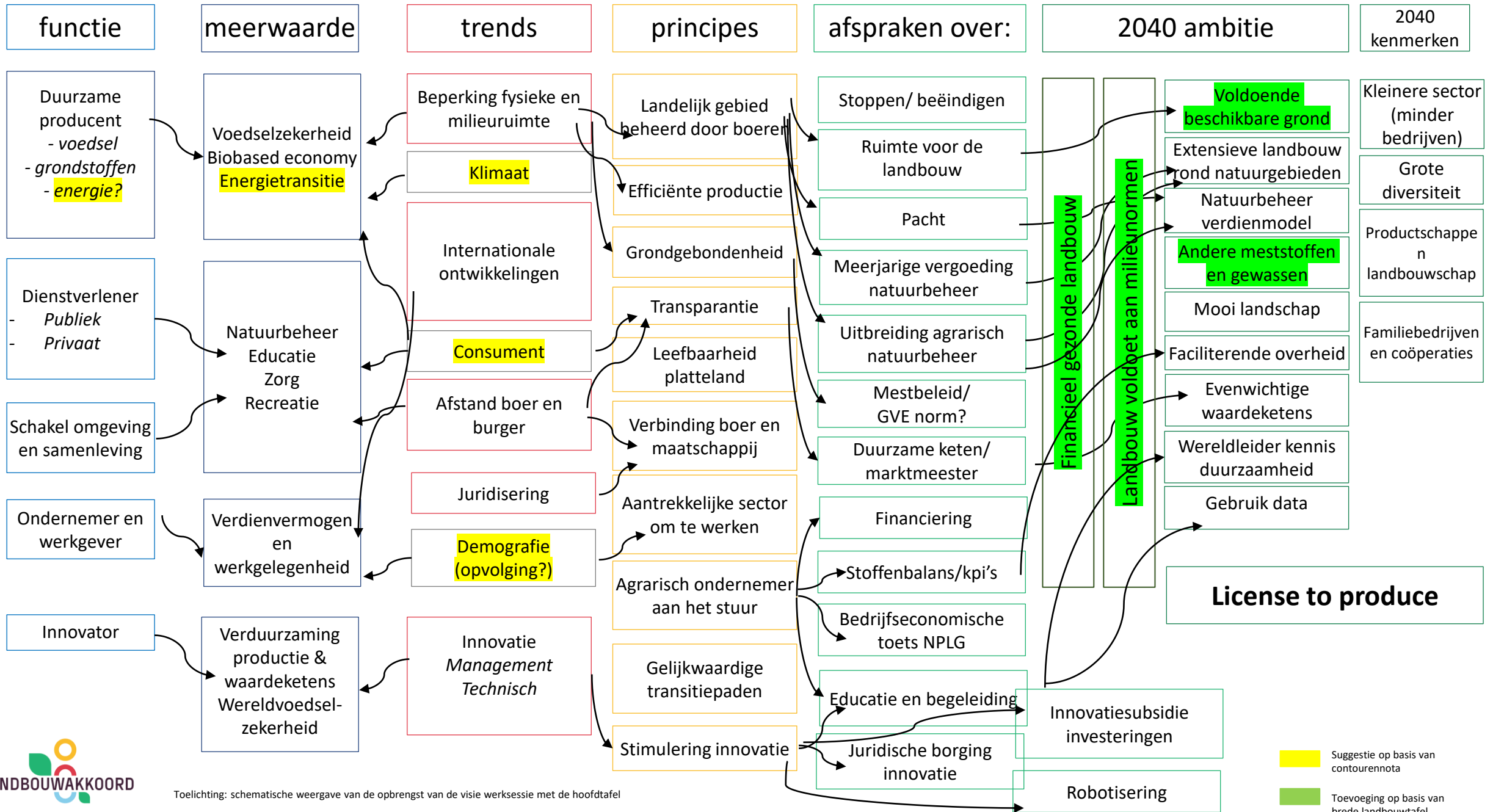
- Basel IV -> brede steun
- Innovatie -> brede steun
- Eco-diensten -> brede steun
- BTW verlaging goed -> discussie
- Oranje bonus -> discussie
- Hoe acteren richting Europa?
- Behoud ondernemingsruimte -> binnen kaders -> KPI's

Feedback ronde 2

- Discussie GVE-norm
- Wat nog wordt gemist en ook uitwerking heeft:
  1. Mestwetgeving -> ontbreekt
  2. Pachtwetgeving -> ontbreekt -> grond
  3. Fiscaliteit -> ontbreekt
  4. Biobased
- Meer motiveren in plaats van verbieden
- Psychosociale begeleiding
- Omschakelfonds
- Data/ digitaal + handeling (wat en hoe)
- PAS / interim oplossen als randvoorwaarde
- Garantstelling bij omschakeling
- Hoe om te gaan met stapeling van doelen

Belangrijkste conclusie van het gesprek

Veel van de aangestipte onderwerpen, maatregelen en instrumenten vergen verdere richtinggevende uitwerking waar ook nog diverse meer (fundamentele) gesprekken voor nodig zijn. Het succes van het landbouwakkoord zal evenwel in hoge mate afhangen van de concreetheid van de voorgestelde en uit te werken maatregelen en instrumenten. Het is dus zaak meerdere sessies aan deze vraagstukken te besteden.

Toelichting: schematische weergave van de opbrengst van de visie werksessie met de hoofdtafel

Suggestie op basis van contourennota
 Toevoeging op basis van brede landbouwtafel